

Punțile din Brodica – un ritual funerar românesc?

Annemarie Sorescu Marinković

Potrivit unei credințe a cărei răspândire depășește spațiul balcanic, după moarte începe marea călătorie a sufletului spre lumea de dincolo. Se crede că, pentru a ajunge în rai, sufletul trebuie să treacă peste puntea raiului sau puntea încercărilor: dreptii o pot trece ușor, în schimb păcătoșii cad în iad. Alteori puntea este înlocuită cu un fir de păr. Atât sârbii, cât și românii cred în trecerea sufletului peste un pod, după moarte. Credințele românești menționează chiar că, înainte de a ajunge în împărăția cerului, sufletul trebuie „să treacă peste o mulțime de râuri și pâraie unele mai mici, mai înguste și mai lesne de trecut, iar altele mai mari, mai late și mai adânci peste care nimeni nu e în stare să treacă fără de ajutor” (Marian 1995: 195).

Pentru a-i ușura mortului trecerea peste aceste râuri, rudele îi aștern, pe drumul de la casă la cimitir, în diverse locuri (pe pragul casei, lângă poarta ogrăzii, la răscruci, la intrarea în curtea bisericii sau în cimitir, dar mai ales la toate podurile, podețele, râurile și pâraiele peste care trece cortegiul funerar), bucăți de pânză ori năframe care în unele părți ale României se numesc *punți*, în altele *poduri* (Marian 1995, Ghinoiu 2001, Niculiță-Voronca 1998, Olinescu 2003). Pe lângă fiecare din *punțile* acestea, care se aștern de-a curmezișul drumului și peste care se trece cu sicriul, se pune câte un colac sau o bucată de pâine și câte o lumânare, iar în fiecare colț al ei se leagă câte un ban, pentru a se plăti vămile. Fiecare *punte*, după ce cortegiul a trecut peste ea, se ridică de jos și, împreună cu colacul, lumânarea și banii, se dă de pomană unei persoane sărace. Explicația acestei practici ne-o oferă S.Fl. Marian în *Înmormântarea la români*: „Podurile sau punțile acestea (...) se pun, după unii, cu scopul ca mortul, când va ajunge la râurile sau pâraiele de pe cealaltă lume, să nu fie nevoit a trece de-a-notul sau neputând trece, să nu fie constrâns a rătăci încolo și încoace pe pământ, ci, din contră, să aibă peste ce trece, crezând că fiecare bucățică de pânză sau ștergar în cealaltă lume se preface într-un *pod* sau *punte*, care se întinde peste apele cele mai mari și mai greu de trecut și peste care sufletul poate apoi trece tocmai ca și peste oricare *pod* sau *punte* din lumea aceasta” (Marian 1995: 196). Tot Marian este cel care face legătura între *punțile* puse în calea mortului și *puntea raiului*, afirmând că „sufletul, după ce a trecut prin toate vămile și a ajuns la *puntea raiului*, așterne pânza ce i s-a pus în cale, când a fost petrecut la mormânt, peste puntea aceasta și doar așa trece mai departe. Cui nu i s-a pus pod în această lume, nici pe lumea cealaltă nu va putea trece” (Marian 1995: 197).

Lucrarea de față nu își propune însă reconstruirea acestui obicei pe baza datelor existente în literatura etnografică, ci analizarea materialului colectat în urma cercetărilor de teren din data de 26 aprilie 2004, din satul Brodica, plasat în estul Serbiei, lângă Kučevo. Brodica este un sat de țigani vorbitori de limba română – cunoscuți în literatura de specialitate sub numele de *băieși* (Achim 1998, Sikimić 2003a), *rudari* (termen folosit în special de cercetătorii bulgari, v. Marushiakova și Popov 2001), *karavlahi* etc., sau, în exprimarea lor, uneori extrem de plastică, *oameni de lemn*, a căror ocupație principală, până în urmă cu câteva generații, era lucrul în lemn și confecționarea de albi, fuse, linguri, cozi de topoare etc. Chiar dacă cercetările de teren ale grupurilor de băieși care

locuiesc în diferite zone ale Serbiei ne-au demonstrat că la aceștia ritualul funerar nu este unul extrem de complex și că, în general, preferă să nu vorbească despre moarte și înmormântare, Brodica este un caz aparte. Pe lângă sistemul strict al pomenilor – în ziua înmormântării, la 7 zile, la 40 de zile, la jumătate de an, 1 an, iar apoi anual până la 7 ani, ritualul slobozirii apei, aprinderea focurilor pentru morți la Joi Mari și pâinile rituale funerare, *punțile* construite pentru morți ne îndeamnă a crede că tot acest complex ritual funerar a fost adoptat sub influența populației vlahe din satele înconjurătoare, vlahii fiind cunoscuți în primul rând cercetătorilor datorită impresionantului și persistentului „cult al morților”, care nu încetează să suscite curiozitatea generațiilor întrege de etnologi.

Din relatările interlocutorilor noștri, am aflat că *puntea* – *puncea*, cum este numită – se construiește la Brodica la 40 de zile după înmormântare. Aceasta este un podeț de lemn, pe lungimea cărui se întinde o pânză albă. Peste aceasta este trecut un fir roșu, care poate fi și înfășurat pe bârna ce servește drept balustradă de sprijin. La cele două capete ale acesteia, precum și la mijloc, se pun flori, „peșchire mici”, câte o oglindă și o lumânare, care se aprinde și se dă apoi de pomană, împreună cu *puntea*. Fiecare punte e construită pentru un singur mort. Întrebați despre semnificațiile punții, interlocutorii noștri au răspuns: „Să aibe să treacă pă unde god-a trecut, punce să i să facă. C-a trecut mulce... Omu cînd moare el pă unde god-a trecut, pă unde god-a mers, p-acolo merze sufletu ăla” (interlocutor Ljubica Todorović, n.1933) sau: „I să puñe punce dă să poată să treacă. El kao... pă unde-a m'ers viu să treacă șî mort” (interlocutor Milja Lekić, n.1948). Se crede că dacă nu s-ar pune și pânza albă, sufletul nu ar putea trece peste apă. Semnificația pânzei albe, în concepția uneia din interlocutoare, este următoarea: „Pînza aia puñe să fie albă. Să fie albă, să aibe... Să aibe ca o punce albă să treacă pă pînza aia să... Pînza aia să încinde, că puncea nu poa s-o ia d-asi, da pînza lapădă pă apă șî ea treše. Pînza aia treše” (L.T.). *Puntea* se construiește la patruzeci de zile după înmormântare, deoarece sufletul „pîn la patruzășili șade-acasă. Dă la patruzășili-ncolo... porneșce” (L.T.). La Joia Mare se dă de pomană mâncare, lângă punte, pe masa de lemn, se fac focuri pentru cei morți, se sloboade apa și se dă drumul la lumânări pe râu.

După cum se poate observa, acest obicei are unele puncte comune cu cel românesc, descris în detaliu de Marian, însă se deosebește de acesta în mai multe privințe, ceea ce ne face să credem că este vorba de un fenomen cu totul aparte. Dacă la români „aceste *poduri alegorice* închipuiesc punțile ce are să treacă sufletul mortului, ca să ajungă la ușa raiului” (Marian 1995: 198), la băieșii din Brodica concepția despre viața de apoi este una radical diferită. Punțile nu sunt doar bucăți de pânză, ci *poduri* în toată regula, construite peste apă, dar nu în scopul trecerii peste o imaginară punte a raiului, ci pentru că sufletul, după moarte, trece prin aceleași locuri prin care a călătorit când a fost viu și traversează aceleași râuri și pârâuri. În plus, dacă la români bucățile de pânză numite *punți* se întindeau în ziua înmormântării, pe drumul către cimitir, în Brodica ele se așează pe adevăratele punți, de lemn, doar la 40 de zile după înmormântare, nu mai devreme.

Nefiind întâlnit la nici un alt grup de băieși din cele cercetate până acum, avem motive să credem că acesta este un obicei vlah, împrumutat datorită conviețuirii îndelungate a băieșilor cu vlahii. Literatura etnografică despre vlahi nu ne oferă, din păcate, prea multe amănunte despre acest fenomen. Singura referință exactă la existența unui astfel de ritual o găsim într-un studiu al lui Slobodan Zečević, care spune, în continuarea unui pasaj privitor la credințele potrivit cărora sufletul trebuie să treacă peste o punte: „În satul Luka, în apropiere de Bor, când se sloboade apa pentru morți, peste pârâu se pune o punte, ca să

poată sufletul trece în partea cealaltă. Pentru cei care au murit în afara satului, de asemenea se pune o punte peste pârâu, cu lumânări aprinse și flori” (Зечевић 1975: 151, t.m.). Nu ne este oferită însă nici descrierea obiceiului, nici data exactă a construirii punții. Dar putem deduce, dintr-o lucrare mai târzie a aceluiași autor, că este vorba de pomana de 40 de zile. Din nefericire, Zečević nu mai menționează că obiceiul se întâlnește în satele locuite de vlahi, ci vorbește de sârbii din partea estică a țării, ambiguizând lucrurile și îngreunând cercetările ulterioare ale acestui grup etnic: „În același scop (n.m. pentru a nu tulbura trecerea sufletului peste firul de păr), în Serbia estică, înaintea pomenii de 40 de zile, se pune o punte peste apă pentru a ajuta sufletul să treacă peste pod (n.m. podul Raiului)” (Зечевић /s.a./: 29, t.m.).

Mai există încă o referire, fără localizare exactă, la punțile peste apă, într-o notă de subsol a unui studiu semnat de Paun Es. Durlić, care, vorbind despre conceptul de animatism la vlahi, afirmă că acesta devine evident, printre altele, și datorită „construirii punții peste pârâu, pentru ca cei ce au murit departe să se poată întoarce acasă” (Дурлић 1995: 238, t.m.). O altă notă de subsol, aparținându-i de această dată lui Slavoljub Gacović, face trimitere la punți. Aceasta este însă și mai sumară și mai ambiguă decât prima, fiind vorba, probabil, de contaminarea terminologiei folclorice cu terminologia practică a ritualului, deoarece este puțin probabil ca puntea construită peste pârâu să fie numită de vlahi *puntea Raiului*: „Puntea Raiului se construiește de altfel, la vlahii ungureni din jurul Borului, pentru ritualul slobozării apei” (Гацовић 1999: 32, t.m.).

După cum am văzut, sursele scrise sunt foarte sărace și doar realitatea de pe teren ne poate fi de ajutor la stabilirea coordonatelor și ariei de răspândire a acestei obicei. Potrivit unei informații oferite de Paun Durlić, prin intermediul Biljanei Sikimić, construirea punților pentru mort putea fi întâlnită la toți vlahii ungureni, până după cel de-al doilea război mondial. Acum acest obicei se pare că s-a restrâns, persistând doar în regiunea Zvižd și având drept centru de iradiere satul Duboka. Chiar una din pâinile rituale funerare ale vlahilor poartă acest nume, fiind modelată sub forma unei punți. Punțile sunt construite pentru fiecare mort care moare departe, ca să se poată întoarce acasă la pomană.

O altă informație ne-a fost oferită de Biljana Sikimić care, în cercetările sale de teren din satul Bačevica, în 17 august 2003, a înregistrat o relatare despre moartea unui tânăr departe de casă. Acesta a decedat în Dobro Polje, dar, fiind din Valakonje, părinții au ținut să îl îngroape în satul natal. Bărbatul care a relatat întâmplarea afirmă că: „El nu poate să meargă să stea acolo unde e îngropat, ci doar acolo unde a murit”. Pentru aceasta, părinții au luat un ghem pe care l-au deșirat de la Valakonje la Dobro Polje, pentru ca băiatul „să-și găsească drumul, să poată veni acasă”. Apoi de la poartă până la ușa casei au întins o pânză albă, un întreg sul, pe care oamenii au trebuit să calce pentru ca băiatul „să se poată apropia, să vină acasă” (Sikimić 2003b).

Datorită lipsei informațiilor din literatura de specialitate, nu se poate stabili cu certitudine nici originea acestui obicei, nici aria sa de răspândire. Considerăm însă că o cercetare sistematică de teren a comunităților vlahice din zona de est a Serbiei, în paralel cu a celor de băieși, ar fi extrem de binevenită – atât pentru elucidarea acestui „mister etnografic”, cât și pentru o mai bună cunoaștere a comunităților românești din afara granițelor țării despre care se știe mult prea puține lucruri.

Bibliografie

- Achim, V. 1998. *Țigani în istoria României*, Editura Enciclopedică, București.
- Дурлић, П.Ес. 1995. „Култ мртвих као основа за одређење религије влаха” [„Cultul morților ca bază pentru determinarea religiei vlahilor”], *Етно-културолошки зборник*, књига 1, Сврљиг.
- Ghinoiu, I. 2001. *Panteonul românesc – dicționar*, Editura Enciclopedică, București.
- Гацовић, С. 1999. *Путеву истине – Polemica о вредности једног научног рада [Drumurile adevărului – Polemică despre valoarea unei lucrări științifice]*, Матична библиотека „Светозар Марковић”, Зајечар.
- Marian, S.FI. 1995. *Înmormântarea la români*, Editura „Grai și suflet – Cultura națională”, București.
- Marushiakova, E. și Popov, V. 2001. „Historical and ethnographic background: Gypsies, Roma, Sinti” [„Fondul istoric și etnografic: țigani, roma, sinti”], *Between past and future: The Roma of Central and Eastern Europe*, University of Hertfordshire Press.
- Niculita-Voronca, E. 1998. *Datinele și credințele poporului român adunate și așezate în ordine mitologică*, vol. II, ediție îngrijită de Victor Durnea, Editura Polirom, Iași.
- Olinescu, M. 2003. *Mitologie românească*, Editura Saeculum I.O., București.
- Sikimić, B. 2002. „Đurdevdan kod vlaških Roma u selu Podvrška” [„Sărbătoarea Sfântului Gheorghe la romii vlahi din satul Podvrška”], *Kultura*, Beograd.
- Sikimić, B. 2003a. „Banyash Culture in North Serbia: Baer” [„Cultura băieșilor în Serbia de nord: baer”], *Roma Religious Culture*, Niš.
- Sikimić, B. 2003b. Casetă audio, Ваћевица 3А, 17 август.
- Словенска митологија – Енциклопедијски речник [Mitologie slavă – dicționar enciclopedic]*, Zepher Book World, Beograd 2001.
- Зечевић, С. 1968. „Самртни ритуал и неки облици култа мртвих у становништва влашког говорног језика крајине и кључа” [„Ritualul funerar și unele forme ale cultului morților la vorbitorii limbii vlahice din Krajina și Ključ”], *Гласник етнографског музеја*, 30, Београд.
- Зечевић, С. 1975. „Култ мртвих и самртни обичаји у околини Бора” [„Cultul morților și obiceiuri funerare în zona Borului”], *Гласник етнографског музеја*, 38, Београд.
- Зечевић, С. *Култ мртвих код Срба [Cultul morților la sârbi]*, Заједничко издање „Вук Караџић”, Београд, Етнографски музеј, Београд /s.a./.